

II. Meşrutiyet Dönemi Türk-Amerikan Ticari İlişkileri (1908-1914)*

Turkish – American Trade Relations During the Second Constitutional Era (1908-1914)

Nesrin KANBEROĞLU** - Ramazan Erhan GÜLLÜ***

Öz

Birbirlerine hayli uzak olan Amerika Birleşik Devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler 7 Mayıs 1830'da yapılan ticari bir anlaşma ile başlamış ve neredeyse Osmanlı İmparatorluğu yıkılana dek devam etmiştir. Bu süreç zarfında Osmanlı, iki defa anayasalı parlamento sürecine girmiştir. İlki 1876-1878, ikincisi 1908-1920 yılları arasındadır. Makale, İkinci Meşrutiyet'in ilk periyodu olan 1908-1914 yılları arasındaki ticareti ele almıştır. Çalışmanın 1914 yılında son bulma nedeni Osmanlı Devleti'nin 1914'te I. Dünya Savaşına dâhil olarak uluslararası ticaretinin bitme seviyesine gelmesidir. Makale, İkinci Meşrutiyet'in ilanı, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, siyasetle birlikte değişen ticari koşulları, farklı deneyimlere açık bir Osmanlı İmparatorluğu ve bu ortamda pazar arayan Amerika ile ticari ilişkileri incelemektedir. Çalışma hazırlanırken, Osmanlı kaynakları yetersiz olduğu için, özellikle, Amerikan konsolosluk raporları ile Amerikan Ticaret Dergisi "Levant Trade Review" in haberleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Meşrutiyet, Amerika, Sultan II. Abdülhamid, Ticaret, İttihat ve Terakki

Abstract

The relations between the United States and the Ottoman Empire, which were quite distant from each other, started with a commercial treaty on May 7, 1830 and continued almost until the collapse of the Ottoman Empire. During this period, the Ottoman Empire entered the process of a constitutional parliament twice. The first period lasted between 1876-1878, the second between 1908-1920. The article examines trade between 1908 and 1914, the first period of the Second Constitutional Era. The reason why the study ended in 1914 is that the Ottoman Empire was involved in World War I in 1914 and its international trade almost came to an end. The article examines the declaration of the Second Constitutional Era, the dethronement of Sultan Abdülhamid II, the changing commercial conditions along with politics, an Ottoman Empire open to different experiences, and commercial relations with America, which was looking for markets in this environment. Since the Ottoman sources were insufficient, especially American consular reports and news from the American Trade Journal "Levant Trade Review" were used in the preparation of this study.

Key Words: Second Constitutional Era, America, Sultan II. Abdülhamid, Trade, Union and Progress

Makale Geliş Tarihi: 30.07.2025. Makale Kabul Tarihi: 19.11.2025.

Araştırma Makalesi / Künye: KANBEROĞLU, Nesrin, GÜLLÜ, Ramazan Erhan. "II. Meşrutiyet Dönemi Türk-Amerikan Ticari İlişkileri (1908-1914)". Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD), 19/37, (Aralık 2025): s. 47-69. <https://doi.org/10.19060/gav.1836537>

* Bu makale, TÜBİTAK tarafından desteklenen 122C046 numaralı projeden üretilmiştir.

** Dr., E-mail: nbka19@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5614-9224.

*** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, E-mail: ramazan.gullu@is-tanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6819-4003.

Gazi

Akademik
Bakış

47

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

Giriş

Osmanlı Devleti – Amerika Birleşik Devletleri ilişkisi 7 Mayıs 1830’da iki devlet arasında yapılan ticari bir anlaşma ile başlamıştır. İki ülke arasındaki ilişki yaklaşık 200 yıllık bir geçmişe sahip olduğundan sıkça çalışılan başlıklardan biridir. Yapılan çalışmalar “siyasi tarih” ağırlıklı olmakla beraber iki ülke arasındaki ticaret de çalışılan konulardandır. Bu alanda özellikle bahsedilmesi gereken eser 1932 yılında yayınlanan Leland James Gordon’a ait “American Relations With Turkey (1830-1930) isimli çalışmadır. Gordon, iki ülkenin 100 yıllık ticaretine odaklanırken siyasetine de değinmiş ve iki ülkenin ilişkilerini inceleyen araştırmacılar için ana kaynak olmuştur. Bahsedilmesi gereken bir diğer çalışma ise 2020 yılında yayınlanan Ercan Karakoç ve Hasan Küçük’e ait “Turkish – American Commercial Relations(1908-1930)” isimli makaledir. Her iki çalışma 1908-1914 yıllarını da içermekle beraber odak noktaları 1908-1914 yılları değildir. Bu yüzden Meşrutiyetin ilk dönemi olan 6 yıllık süreç genel çerçevede ve kısa geçilmiştir. Bu çalışmanın odağı ise İkinci Meşrutiyetin ilk dönemi olan 1908-14 yıllarında iki ülke arasındaki ticarettir. Ticaretin merkezindeki yer ise büyük oranda Osmanlı’nın “Türkiye” topraklarıdır. Amerikalı bürokrat ve tüccarlar Osmanlı coğrafyasını sınıflarken İstanbul ve Anadolu’dan Türkiye şeklinde bahsetmekteydiler. Türkiye adı Orta Çağdan beri bölge için batılılar tarafından kullanılmaktaydı. Amerikalılar da aynı şekilde bu bölgeyi özellikle Türkiye olarak adlandırıyordu. Çalışmada Sultan II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesi ile iki ülke arasında gelişen ticaret ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Ercan Karakoç ve Hasan Küçük makalelerinde “Amerikan’ın başarısız ticari girişimlerine” odaklanmış olsa da yapılan çalışma göstermiştir ki Amerikan tüccarı Osmanlı’da tamamen başarısız değildir. Osmanlı Devleti, Dünya Savaşına dâhil olana dek, iki ülke arasındaki ticaret hacmi sürekli şekilde artmıştır. Ayrıca, Amerika Osmanlı Devleti’ne satmak istediği makinelerin pek çoğunu da satmıştır.

Amerika’nın Osmanlı’daki pazar arayışını ortaya çıkarabilmek için, özellikle Amerikan konsoloslarının ve tüccarlarının raporları incelenmiştir. Bu inceleme sonunda görülmüştür ki bu rapor ve gazetelere verilen demeçler yalnızca Meşrutiyet Osmanlısının ticari çevresini resmetmekle kalmıyor, başkentteki çarpık yapılaşmadan, küçük endüstri kuruluşlarına, asansörsüz lüks otellerden, telefonu olmayan iş adamlarının ofislerine kadar tüm dönemin tasvir edilmesini mümkün kılıyordu. Ayrıca bazı sorulara da cevap veriyordu: Meşrutiyetin ilanı Amerika tarafından nasıl karşılandı? Sultan Abdülhamid’in tahttan indirilmesi ticarette nasıl bir farklılık yarattı? Yeni koşulları Amerika açısından çekici kılan neydi? Devrimin Amerika – Osmanlı ticaretine katkısı oldu mu? Amerika’nın gözündeki Osmanlı tüccarı kimdi? Amerika’nın Osmanlı ile olan ticaretini arttırmak adına açtığı kurumları başarılı mıydı? Osmanlı’nın dâhil olduğu savaşlar iki ülke arasındaki ticareti etkiledi mi? Ve Birinci Dün-

Görüş

ya Savaşı, iki ülke ticareti açısından bir son mu yoksa yeni bir başlangıç mı oldu? Makale yazılırken Osmanlı kaynaklarından ziyade Amerikan kaynakları kullanılmıştır. Çünkü “Osmanlı Ticaret Odası” 1908 sonrası ticari verilere dair istatistik tutmamıştır. Tuttuysa da yayınlamamıştır. Yine Osmanlı’da iktisadi verileri yayınlayan “Ulum-u İktisadiye Mecmuası” 1909 sonrası yayın hayatına devam etmemiştir. Osmanlı Hariciye Nezaretinin verileri ise ayrıntılı değildir. Bu yüzden makale yazılırken ilk olarak Osmanlı’daki Amerikan konsoloslarının raporları kullanıldı. Osmanlı’da yaşayan Amerikan tüccarlarının rapor ve demeçleri de aynı şekilde önemliydi. Bu yüzden İstanbul’daki Amerikan Büyükelçiliği tarafından organize edilen Amerikan Ticaret Odası’nın dergisi “Levant Trade Review” Meşrutiyet Osmanlısının ekonomik tasvirini yapmak açısından çok faydalı olmuştur. Ayrıca dönemin diğer yerli – yabancı dergileri, Osmanlı arşiv belgeleri, resmi yayınlar ve telif eserler de kullanılmıştır.

Türk – Amerikan Ticari İlişkilerinin Başlaması

Osmanlı İmparatorluğu ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler 1785 yılında ticari sebeplerle başlamıştır. Ticaret yapmak için önce Tunus ve Trablusgarp ile iletişim kuran Amerikalılar ardından İzmir limanına çıkmıştır. İzmir ile olan ticaretine önem veren Amerika buraya her sene 13 gemi göndermiş ancak İstanbul ile ticaret yapmamıştır. Zaman zaman Amerikan gemileri Yunan adalarından ya da Suriye kıyılarından yük alıyor, arada sırada Berberi’den Mekke’ye giden hacılarla dolu İskenderiye’yi ziyaret ediyor fakat İstanbul’a uğramıyordu. Bunun nedeni, çok uzun yıllar boyunca, Amerikan hükümetlerinin bu ticareti korumak ya da geliştirmek adına hiçbir şey yapmamış olmasıdır. Bu yüzden Osmanlı topraklarına gelen Amerikan tüccarları kendi başlarına hareket etmek zorunda kalmıştır. Amerikan hükümetleri işi ciddiye alıp ticari işleri takip edebilmek adına Osmanlı topraklarında konsolosluk açmak istediğinde ise İngiltere başta olmak üzere Avrupalı büyük devletlerin düşmanlığı ile karşılaşmıştı. Bu yüzden, Amerika 1824 yılında İzmir’e konsolos göndermeyi başaran dek Amerikan tüccarları, can ve mallarının güvenliği için Büyük Britanya himayesine sığınmak durumunda kalmıştır.¹ 1824 yılında İzmir’e konsolos olarak atanan David Offley, Amerikan hükümetinin Türkiye’de tanınan ilk temsilcisidir.² Amerika’nın İstanbul’a bir ticaret gemisi gönderebilmesi ise 1826 yılında mümkün olmuştur.³ Amerikan hükümeti bu tarihten sonra da diğer devletlerle mücadelesini sürdürmüş ve Osmanlı ile ticari bir anlaşma yapmak için çok

- 1 Charles Oscar Paullin, *Diplomatic Negotiations of American Naval Officers 1778-1883*, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1912, p.123-126.
- 2 Leland James Gordon, *American Relations With Turkey*, Oxford University Press, London 1932, p.54.
- 3 Bir Amerikan gemisinin İstanbul’a ilk gidişi 1800 yılında olmuştur. “George Washington” isimli geminin kaptanı Bainbridge, Sultana Amerika’dan mesaj ve hediyeler götürmüştür. İlk ticaret gemisi ise 1826 yılında İstanbul’a ulaşmıştır. Bkz. “American Trade Relations with the Near East”, *Levant Trade Review*, (1912 Sonrası/ Tarihsiz), s.7.

Gazisi

Akademik
Bakış

49

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

çabalamıştır. Birçok devletin engelinden sonra 7 Mayıs 1830'da Osmanlı ile bir ticaret anlaşması yapmayı başarmıştır. Anlaşma karşılıklı menfaat ve fırsatları içeriyordu. Fakat Amerikan tüccarının Osmanlı Devleti'ndeki hukukunu korumaya yönelik maddeler daha fazlaydı. Dönemin koşulları dikkate alındığında, bu ticaretin Osmanlı'ya gelecek Amerikalılar tarafından yapılacağı bir gerçektir. Çünkü o gün bir Osmanlı tüccarının Amerika'ya gidip ticaret yapabilecek ne bir iktisadi gücü ne de ticari zihniyeti vardı. Anlaşmanın 2. Maddesi ülkelere karşılıklı konsolos atama hakkı veriyordu.⁴ Bu hakka dayanarak Amerika 1831 yılında İstanbul'da bir sefarethane açmış, yönetici olarak da David Porter'ı atamıştır. Amerikan Sefarethanesi elçilik seviyesinde temsil edilirken⁵ Osmanlı'nın Amerika'da elçilik açması 1867 yılında mümkün olmuştur.⁶

Amerika ile yapılan anlaşmadan 7 sene sonra, 16 Ağustos 1838'de Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Baltalimanı Ticaret Antlaşması imzalandı. Bu anlaşma Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasındaki ticaretin seyrini değiştiren bir anlaşma olmuştur. Bu anlaşmadan önce Osmanlı Devleti "Yed-i Vahid" dediği bir tekel sistemi uyguluyordu. Tekel kurmaktaki amacı kömür, palamut, afyon, kök boya, hububat gibi önemli hammaddenin yurt dışına satılmasına engel olup ülke içindeki ihtiyacı karşılamaktı. Ayrıca bazı malların Avrupalı tüccar tarafından alınıp satılmasına izin vermiyordu. Ancak bu anlaşmadan sonra İngiltere için Osmanlı'da ticaret yapmak daha kolay hale gelmiş, Osmanlı pazarları İngilizlere açılmıştır. Osmanlı'nın bu denli büyük bir taviz vermesi, Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanında İngiltere'nin desteğini alabilmek içindi. Ancak iki ülke arasında yapılan bu ticaret anlaşması diğer devletler için de bir örnek teşkil etti. 25 Kasım 1838'de Fransa ile neredeyse aynı içeriğe sahip bir ticaret anlaşması imzalandı. Ardından Amerika dâhil diğer devletler de konsolosluk şartlarını ibraz ederek anlaşmaya taraf oldular. 10 maddelik anlaşmanın en önemli kısımları tekelin kaldırılması ve ticaretin tamamen serbest hale gelmesiydi.⁷

Amerikalı tüccarlar iki devlet arasındaki ticari anlaşmalara dayanarak Osmanlı'nın farklı şehirlerine dağılmıştır. 1856 yılında İstanbul'a 78 adet Amerikan ticaret gemisi yanaşmıştı.⁸ Buna rağmen iki devlet arasındaki ticaret Avrupa-Osmanlı ticaretine kıyasla geri planda kalıyordu.⁹ Amerika bunu aşmak

4 Nuri Doğan, *Cumhuriyet Öncesi Türk Amerikan Ticaret Anlaşmaları*, Turan Yayıncılık, 1996, ss.27-28.

5 Paullin, *ag.e.*, p. 150-151.

6 Doğan, *ag.e.*, s.29.

7 Doğan, *ag.e.*, s.31-32; Ayrıca bkz. Mehmet Genç, "Yed-i Vâhid", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.43, s.378-383.

8 "American Trade Relations with the Near East", *Levant Trade Review*, (1912 Sonrası/ Tarihsiz), p.7.

9 Amerika'ya göre bu yalnızca mesafe ile açıklanamazdı. Güney Afrika, Avrupa'ya kıyasla uzaktaydı ama Amerika ile ticareti Avrupa'dan fazlaydı. Bkz. "The Levant Trade Review", *Levant Trade Review*, March 1914, Vol.3, No.4, p.378.

için Osmanlı ile 1862’de yeni bir Ticaret ve Denizcilik Antlaşması imzaladı. Bu anlaşma ile Amerika, Osmanlı’dan yeni tavizler koparıyordu. Bu yeni tavizlere göre Amerikan tebaası ya da vekilleri, ihrac etmek için aldıkları sınai ve zirai mallar için, ne alım ne de ihrac mahallinde taşınması sırasında hiçbir vergi ödemeyecekti. Yalnız, ihrac mahallinde eşyanın kıymeti üzerinden %8’i geçmeyen bir vergi alınacaktı. Vergisi ödenmiş eşya, başka ellere de geçse herhangi bir vergiye tabii olmayacaktı. Anlaşmanın en önemli kısmı ise, %8’lik bu gümrük vergisinin her sene 1’er indirilerek %1’e dek düşürülmesi kararı olmuştur. Amerika’dan Osmanlı’ya gelecek ithal mallardan ise eşyanın değeri üzerinden %8 gümrük vergisi alınacaktı. Osmanlı Devleti’nin hammadde ihrac eden bir ülke olduğu düşünülürse anlaşmanın Osmanlı açısından ne denli sıkıntılı olduğu görülmektedir. Amerika ise bu anlaşma ile Amerikan ticaretini geliştirmek ve Amerikan tüccarını korumak açısından önemli bir aşama kaydetmiştir.¹⁰ Bu anlaşma uzun süre yürürlükte kalmıştı. Osmanlı Devleti, anlaşmadaki ithalat vergi oranları gibi bazı konulardaki anlaşmazlıklar sebebi ile 21 yıl sonra anlaşmayı feshederek ticari ilişkilerini 1830 yılında imzalanan ticaret anlaşması ile sürdürmeyi tercih etmiştir.¹¹

1862’deki anlaşmadan sonra iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi istikrarlı şekilde artmaya başlamıştı. Amerika’nın Türkiye’ye ihracatı 1886’ya kadar hacimsel olarak artmış fakat daha sonra hızlı bir düşüş yaşanmıştır. 1876 yılında Türkiye, dış ticarete dünyanın önde gelen on ülkesi arasında yer alıyordu. O yıl Amerika Birleşik Devletleri Türkiye’nin üçüncü en iyi müşterisiydi, ancak ithalat ticaretinde altıncı sırada yer alıyordu. 1892’ye gelindiğinde Amerika, Türk mallarının alıcısı olarak onuncu, Türkiye’ye ithalat yapan devletler arasında ise on üçüncü sıraya geriledi. Amerikan hükümeti bu durumu değiştirmek amacıyla, yüzyılın son iki yılında büyük bir mücadeleye girmiştir.¹² Osmanlı Devleti ile daha aktif bir ilişki yürütmek istiyordu. Bu yüzden İstanbul’daki sefarethaneyi 1906 yılında büyükelçiliğe dönüştürmek istedi. Sultan II. Abdülhamid bu durumdan hoşlanmamıştı ama Amerika buna rağmen sefarethaneyi büyükelçiliğe dönüştürmeyi başarmış ve 1906 yılında John G. A. Leishman’ı İstanbul’a büyükelçi olarak atamıştır.¹³ Sultan Abdülhamid’in bu durumdan hoşlanmama sebebi ticaret ya da büyükelçilik meselesi değildi. Asıl sebep Amerikalıların Osmanlı Devleti’nde yürüttükleri misyonerlik faaliyetleriydi. Amerikan Protestanlarının misyoner örgütü olan “American Board of Commissioners for Foreign Missions” 1818 yılındaki yıllık toplantısında Osmanlı Devleti’nde misyon istasyonları kurulması için çalışmalar yapılmasını kararlaştırmıştı.¹⁴ Amerikalı misyonerler

Gaz

Akademik
Bakış

51

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

10 Doğan, *ag.e.*, s.45-53.

11 Şuhnaz Yılmaz, *Turkish – American Relations, 1800-1952 Between the Stars, Stripes and the Crescent*, New York 2015, p.18.

12 Gordon, *ag.e.*, s.54-55.

13 Gordon, *ag.e.*, s.57.

14 Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, 2001, s.86

Levi Parsons ve Pliny Fisk'in 1820'de İzmir'e ayak basmasıyla başlayan misyonerlik faaliyetleri ülkenin her yerine hızla yayıldı. Misyonerlik için ilk istasyon uygun ortam olduğu için Beyrut'ta kurulmuş, ilk Protestan Amerikan Okulu ise 1824 yılında yine aynı şehirde açılmıştır.¹⁵

Amerika'nın misyonerlik faaliyetleri ilk zamanlar Babıali'nin ilgisini çekmemişti. Çünkü misyonerlik faaliyetleri Lübnan ve Filistin gibi başkente uzak bölgelerdeydi üstelik ölçek olarak mütevazıydı. 1830 yılına dek Osmanlı Devleti ile Amerika arasında diplomatik bir anlaşma olmadığı için, Amerika misyonerlik faaliyetlerini İngiliz konsolosluklarının koruması altında yürütmüştür. Bu yüzden Osmanlı, İngiliz ve Amerikan misyonerleri arasında ayırım yapmamış ve İngilizce konuşan Protestan kilisesinin üyelerine benzer şekilde davranmıştır. Onları "İngiliz" olarak tanımlamıştı. İngilizlerin Osmanlı hükümeti üzerinde güçlü bir etkisi olduğu için Amerikalı misyonerler, İngilizlerin sahip olduğu ayrıcalıklardan yararlanmıştır. Fakat misyoner sayısı arttıkça, faaliyetlerinin kapsamı genişledikçe göze batan sorunlar çıkmaya başlamıştı. Bu durum Osmanlı yönetimini misyonerlere karşı katı bir tavır sergilemeye itti.¹⁶

Amerika ile Osmanlı arasında yapılan ticaret anlaşmasından 4 yıl sonra, Amerikan misyonerleri İstanbul'daki Ermeni topluluk için ilk Türkçe Protestan ayini yapmıştı. Ardından Pera'da ilk misyoner okulunu açtı.¹⁷ Ve bu okullar hızlı bir biçimde ülkenin farklı şehirlerinde açılmaya devam etti. 1913 yılında Osmanlı'daki Amerikan okullarının sayısı 209, öğrenci sayısı ise 25.992'di.¹⁸ Amerikan okulları zamanla ülkedeki en büyük Amerikan yatırımı haline gelmiştir. Sultan Abdülhamid'in Amerikalılardan rahatsız olma sebebi gerçekte buydu. Çünkü Amerikan misyonerleri özellikle Ermeni tebaa üzerinde etkili oluyor okul, hastane ve yardım kuruluşları bahanesiyle ülkenin iç siyasetine müdahale ediyordu.

20. Yüzyıl Başında Türkiye

Amerika'nın gözlemlerine göre 20.yy başında Türkiye, kaynakları henüz gelişmemiş ancak fakir de olmayan bir ülkeydi.¹⁹ İmparatorluğun dört bir yanında isyan ya da savaşlar çıksa da Türk ekonomisi büyük bir "direniş gücüne" sahipti. Türkiye'deki tüccar daima ihtiyat politikasına alışık bu yüzden yedekte kaynakları mevcuttu. Özellikle kırsal bölgelerde altın, mücevher ve para istifleniyordu.²⁰ Tarımsal yönetimi çok verimli olmasa da, zengin toprakları ve elverişli iklimi vardı. Bu da yurt dışından temin edilmesi gereken çeşitli sa-

15 Ercan Karakoç-Hasan Küçük, "An Important Figure in the Development of Turkish-American Trade Relations: Consul General Gabriel Bie Ravndal(1865-1950)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 44, İstanbul 2020, 183-220, s.187

16 Yılmaz, *ag.e.*, s.19.

17 Erhan, *ag.e.*, s.92.

18 Karakoç, *ag.m.*, s.187.

19 "Turkey", Daily Consular And Trade Reports, 15 March 1912, No.63, p.1076.

20 "Commercial Review of Turkey", *Levant Trade Review*, September 1912, Vol.2, No.2, p.138.

nayi ürünlerinin satın alınmasını gerektiriyordu. Bu durum yabancı malların tüketimi için iyi bir alandı. Bununla birlikte, eğer Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ülkeleri ile rekabete girmek istiyorsa, Amerikalılar Osmanlı'daki koşulları bilmeli ve kabul etmeliydi. Örneğin, Osmanlı tüccarı neredeyse yalnızca kendi ülke limanlarında teslim edilen malları satın alıyor, ödemeyi çek veya 90 günlük kâğıt yoluyla yapıyordu. İstanbul'daki tüccarlar genellikle senetle ödeme yaparken, Selanik'teki tüccarlar on vakadan dokuzunda çekle ödeme yapıyordu.²¹ Türkiye için fiyatlar İngiliz sterlini ya da Fransız francı olarak belirlilmeliydi. Fransızca konuşulmasına ve İngilizce çok az kullanılmasına rağmen, ticaretin büyük kısmı İngiltere ile yapılmaktaydı. Bu yüzden İngilizce teklifler doğrudan anlaşılır fakat Amerikan parası neredeyse hiç anlaşılmazdı. Çeşitli noktalarda değer ve isim farklılıkları nedeniyle Osmanlı parasıyla teklif vermek de tavsiye edilmiyordu. İstanbul'da ticaret büyük ölçüde Ermeni, İzmir'de Yunanlı, Beyrut'ta yerli Suriyeliler tarafından yürütülmekteydi. Bunların neredeyse tamamı Fransızca anlarken İngilizce bilen yok gibiydi. Bu yüzden Türkiye için kataloglar Fransızca olmalı, telgraf vb. yazışmalar da Fransızca yapılmalıydı.²² Amerikalılar ticaret konusunda başarılı olmak istiyorsa bazı hususlara dikkat etmeliydiler: Ucuz ürün getirmeli, taksitle mal satmalı, mümkünse ticareti aracısız sürdürmeli mümkün değilse piyasayı iyi bilen bir yerli temsilci ile çalışmalı, tüccara vadeli satın alma imkânı sunmalı, ticari partnerleri hakkında yeterince ön araştırma yapmalıydılar.²³ Daha da önemlisi Osmanlı henüz elektrikten yoksundu. O yüzden Amerikalı bir ihracatçı, ürün pazarlamadan önce ülkenin neye ihtiyacı olduğunu iyi bilmeliydi. Bunun için, ülkeye broşür göndermek yerine kalkıp bizzat Osmanlı'yı ziyaret etmeliydi. Böylelikle henüz elektriğin olmadığı bir ülkeye saç maşası satmaya kalkmazdı.²⁴ Osmanlı'ya kendi gelemiyorsa bir temsilci göndermeliydi. Ayrıca Osmanlı'daki eksiklerini bilmeliydi. Örneğin Amerika'nın kendi ülkesi dışında bankacılık tesisi yoktu. Bu önemli bir eksikti. Bu yüzden Osmanlı'da şubeler açmalı, şubelerde dili bilen donanımlı insanlar çalışmalıydı.²⁵ Diğer önemli eksik Amerika ile Osmanlı arasında doğrudan vapur taşımacılığı olmamasıydı.²⁶ Vapur tekeli İngiltere'nin

21 "Turkey", Daily Consular And Trade Reports , 15 March 1912, No.63, p.1076.

22 W.A. Graham Clark, *Cotton Textile Trade in Turkish Empire, Greece And Italy*, Government Printing Office, Washington 1908, p.17.

23 Murat Baskıcı, "Osmanlı Piyasasında Ticaret: Yabancı Tüccarların Dikkat Etmesi Gereken Hususlar (1870-1920)", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64-1, s.54

24 Bu durum yaşanmış, Amerika'daki tüccar Osmanlı Devleti'ni tanımadığı için, elektrik yokluğunda Osmanlı'ya "elektrikli saç maşası broşürü" göndermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Some Impressions of the Levant", *Levant Trade Review*, June 1914, Vol.4, No.1, p.62-66.

25 "New Era in American Export Trade", *Levant Trade Review*, September 1914, Vol.4, No.2, p.180.

26 Clark'ın raporuna göre İzmir ile New York arasında doğrudan bir vapur hattı vardır ancak İstanbul ile New York arasında doğrudan bir vapur hattı yoktur. Bu yüzden mallar İstanbul'a ulaşmadan önce en az 1 kez İngiliz, Alman, Fransız, İtalyan ve Avusturya limanlarında aktarılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Clark, *Cotton Textile Trade in Turkish Empire, Greece And Italy*, p.25.

Gazi

Akademik
Bakış

53

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

elindeydi. Bu, Amerika'dan Osmanlı'ya giden malların Avrupa'ya kıyasla çok pahalı olmasına sebep oluyordu. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Avrupa mallarını tercih ediyordu. Bu elbette Amerikan tüccarının tek başına aşabileceği bir sorun değildi. "Amerika" tarafından aşılması gereken ciddi bir konuydu.²⁷ Devlet bazında, sorun olarak gördükleri bir durum ise, Osmanlı Devleti'nin başında Sultan Abdülhamid'in olmasıydı. Onlara göre mutlak monarşinin olduğu Sultan Abdülhamid Dönemi, Osmanlı ile ticaret yapmak zordu. Örneğin telgraf gönderirken her cümlemin İstanbul'daki sansür tarafından incelenmesi gerekiyor ve şifreli hiçbir mesaja izin verilmiyordu. Konsololar bile hükümetlerine veya İstanbul'daki elçiliklerine doğrudan telgraf çekmek dışında, kod kullanmazlardı. Ücret önce İstanbul'a gönderilip sonra iletilmesiyle iki katına çıkıyor, ticari kodların yasaklanmasıyla maliyet büyük ölçüde artıyordu. Elektrik şüphesiyle karşılandığından Osmanlı İmparatorluğu'nda telefon da yasaktı. Bu da maliyeti arttıran bir durumdu.²⁸ Bu yüzden 1908 yılında Osmanlı coğrafyasında "İttihat ve Terakki Cemiyeti" tarafından yapılan Jön Türk Devrimi farklı bir dönemin başlangıcı olmuştur. II. Meşrutiyet olarak anılan bu dönemde anayasal monarşiye geçilmiş²⁹, dahası 1909 yılında Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilmişti. Sultan Abdülhamid'in gidişi Amerika tarafından sevinç ile karşılandı. Çünkü bu, 33 yıllık Sultan II. Abdülhamid devrinin sonu anlamına geliyordu. Ticaret yapmak artık daha kolay hale gelecekti.

Sultan Abdülhamid, "31 Mart Vakıası" olarak anılan, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve anayasa karşıtı bir ayaklanma sebebi ile tahttan indirilmişti. Amerika bu süreci ilgi ile yakından takip etmiş ancak olaylara dâhil olmamıştır. Olaylar esnasında, ilgisinin odağı Osmanlı'daki ABD'li misyoner ve vatandaşların güvenliği ayrıca ticari ilişkilerin korunmasıydı. Vatandaşlarının korunması için Osmanlı'ya iki Amerikan gemisi göndermiştir.³⁰ Bununla birlikte bilindiği üzere, 1908 yılında İTC anayasayı ilan ettiğinde Amerika bu durum karşısında memnuniyetini dile getirmişti. İTC ve anayasa karşıtı olan 31 Mart olaylarından ise hoşlanmamış ve buna karşı düşmanca bir tavır almıştır. İTC kontrolü tekrardan ele geçirip Sultan Abdülhamid'i tahttan indirdiğinde memnuniyetini dolaylı olarak ifade etmişti. Bu da gösteriyordu ki, ABD başkalarının işlerine açık bir şekilde müdahale etmiyor, vatandaşlarına ve çıkarlarına saygı gösterilmesini sağlayan çok pragmatik bir politika izliyordu.³¹

27 "The Chamber's Banquet", *Levant Trade Review*, March 1914, Vol.3, No.4, p.306.

28 Clark, *ag.e.*, p.21

29 Amerikan başkanı, Osmanlı Devleti'nde anayasa tekrar yürürlüğe girdikten birkaç gün sonra Osmanlı hükümetine bir telgraf çekerek memnuniyet ve tebriğini iletmıştır. Bkz. BOA,Y.A.HUS, 524/51.

30 İki Amerikan gemisinden Montana isimli gemi Osmanlı sularına vardığında tarih 19 Mayıs 1909'dur. Yani 13 Nisan 1909 tarihli olaylar çoktan son bulmuştur. Gemi de İstanbul'a değil İskenderun Limanına demirlemiştir. Bkz.BOA, DH.MKT, 2817/89.

31 Yousef Omar, "Usa Diplomacy Towards The Counter-Revolution And Sultan Abdulhamid II's Dethronement(1909)", *History Studies*, 13/2, April 2021, s.446.

Meşrutiyetin İlanı Sonrası Türk – Amerikan Ticaretinin Temel Dinamikleri

1909 yılında İstanbul'a Oscar Solomon Straus Amerikan büyükelçisi olarak atanmıştır. Büyükelçiye tebrik için gönderilen mesajlar devrimin her açıdan olumlu bir beklenti yarattığını gösteriyordu:

“Türk Büyükelçiliğini kabul ettiğiniz için çok mutluyum. Durum devrimle tamamen değişti ve şu anda Konstantinopolis'in dünyadaki en önemli ve en ilginç diplomatik karakol olduğunu düşünüyorum.” (Theodore Roosevelt)³²

“Türkiye’de anayasal hükümetin kurulması bizim için maddi ilgiden yoksun değildir. Çünkü bu Türkiye ile olan sorunlarımızın çoğunun temel nedenlerini fiilen ortadan kaldırmaktadır. Ve eski rejimin yöntemleriyle geciktirilen ve neredeyse boğulan ülkenin kalkınması yeni hükümetle mümkün olacaktır. Bu durum ticaretimizi kat kat genişletme imkânı sunacaktır.” (John G.A. Leishman)³³

II. Meşrutiyet Dönemi’nin ünlü Maliye Nazırı Cavit Bey “liberal ekonomi”yi benimsemesine rağmen Meşrutiyetçiler genel olarak “koruyucu” bir dış ticaret politikası ve “kapitülasyonların” kaldırılmasından yanadır. Özellikle 1908 Devrimi’nden sonra İstanbul ve İzmir’deki yayın organlarında seçici bir gümrük politikası izlenmesi gerektiği savunuluyor, “ılımlı bir korumacılıkla” tarıma dayalı sanayileşmenin başlatılabileceği yazılıyordu. Korumacılıktan yana olanlar Osmanlı ekonomisi üzerindeki Avrupa ve Amerika denetiminin ancak bu sayede aşılabileceğini savunuyordu. Ancak “açık ekonomi politikalarının” terk edilmesi, korumacı politikaların gündeme gelmesi ve “milli ekonomi” kurma çalışmaları, Balkan Savaşlarında alınan yenilgilerden sonra başlamıştır. Balkan savaşları sonrası liberal ekonomiyi terk eden İttihat ve Terakki Yönetimi, ekonomi alanında da Türk milliyetçiliğine yönelmişti.³⁴ Kapitülasyonların kaldırması ise Dünya Savaşı çıktıktan sonra, 9 Eylül 1914’te, mümkün oldu. Meşrutiyet yöneticileri ekonomik açıdan bu tarihe kadar yabancı ülkeler lehine hareket etmek durumunda kalmıştır.³⁵

II. Meşrutiyetin ilanından yedi ay sonra, Amerikan sefiri ticareti geliştirmek için harekete geçmiş, sadrazamdan, Osmanlı’da yatırım yapmak isteyen Amerikalılar için sanayi ve ticarete dair kanun ve nizamnamelerin birer örneğini istemiştir.³⁶ Kısa sürede görüldü ki Amerikalıların beklentileri boşa değildi. Yeni rejimin varlığı, mevcut sultanın gidişi, iki ülke arasındaki ticaretin

32 Leland James Gordon, *American Relations With Turkey*, Oxford University Press, London 1932, p.57-58.

33 Gordon, *ag.e.*, p.58.

34 Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.226-227.

35 Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat*, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s.226-227.

36 BOA, HR.TH, 372/67.

Gaz

Akademik
Bakış

55

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

gelişmesine katkı sağlıyordu.³⁷ Yeni rejim, mevcut engelleri ortadan kaldırmış, ticareti teşvik etmiş ayrıca tüccarı koruma güvencesi vermiştir. Seyahat üzerindeki kısıtlamalar ortadan kalkmış, Türkiye'ye giriş çıkış eskiye göre basit hale gelmiştir. Bazı ticari limanlarda yabancı gezginler birkaç sıkıntıya maruz kalsa da bunlar önemsiz vakalar olarak görülüyordu. Amerikalılara göre, Türkiye'ye giriş çıkışlarda yabancıların pasaport sahibi olmaları tavsiye edilse de artık göstermeleri istenmeyecek, bu da yabancı tüccarın işini kolaylaştıracaktı.³⁸ Ancak uygulamada böyle bir şey olmamış Osmanlı pasaport uygulamasına devam etmiştir.³⁹ Bununla birlikte 1910 yılında, Türkiye gümrüklerinde daha evvel yasadışı olarak toplanan onlarca vergi kaldırılmıştır. Bu vergiler gümrük maliyetini yükselttiği için kaldırılmış olması tüccarı ticarete teşvik ediyordu.⁴⁰ İki ülke arasındaki ilişkiler gayet ılımlıydı, 1910 yılında Amerikan başkanı Osmanlı padişahına telgrafla memnuniyetini dile getiriyor, kendilerinin zor zamanında gösterdiği destek için padişaha teşekkür ediyordu.⁴¹

Bu ılımlı havanın etkisiyle 1911 yılında, Amerika ile Yakın Doğu'daki bazı ülkeler arasındaki ticarete artış olmuştur. Amerika ticari açıdan itibar elde edebilmişti. Özellikle Türkiye ile olan ticari ilişkisi artmaktaydı. Bu durum Osmanlı hükümetleri tarafından olumlu karşılanıyordu. Yeni rejimin ilanında rol oynayan isimlerden Talat Bey bir ziyafet esnasında düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: "Amerika'nın büyük ekonomik faaliyeti bizim için büyük değer taşıyacak çünkü ülkemizin ekonomik durumu şu anda önümüzde duran en önemli sorun. Ülkenizin gerçekleştirdiği bu çok arzulan ve harika endüstriyel ve ticari ilerleme, bizim için takip edilmesi gereken gerçek bir örnektir."⁴² Amerikalı imalatçı ve ihracatçının bölgenin sunduğu imkânlarla ilgisi artmıştı. Artık Türkiye ile ticaret yapmak isteyen Amerikalıların, bu ülkeyle ticari ilişkiler kurmak amacıyla, bir tür organizasyon kurmalarının zamanı gelmişti. Gelişmekte olan ticaret, yükselen coşku dalgası, 1911 yılında "American Chamber of Commer-

Görüş

- 37 Bu arada iki ülke arasındaki anlaşmalara dayanarak ticaret yapmak için Amerika'nın çeşitli şehirlerine gitmiş Osmanlı tebaası da mevcuttu. Fakat Amerika'daki konsolosluga verilen dilekçelerden anlaşıldığı kadarıyla bu insanların çoğu Amerika'da başarılı olamamıştı. Paraları kalmadığı için ülkelerine dönemeyen Osmanlı tebaası, geri dönebilmek için Osmanlı hükümetinden yardım istemiş, hükümet gereğinin yapılması için harekete geçmiştir. Bkz. BOA, HR.TH.376/59, BOA, BEO, 3565/267342.
- 38 "Trade in the Near East", *Levant Trade Review*, June 1911, Vol.1, No.1, p.62
- 39 Zaman zaman ülkeye pasaportsuz girenler, ya da ülkeden pasaportsuz çıkanlar olmuşsa da bunlar muhtelif vakalar olmuştur. Örnekler için Bkz. BOA, DH.HMŞ, 15/25, BOA, DH.İD, 72/1.
- 40 "Turkey", *Daily Consular And Trade Reports*, 5 October 1910, No.79, p.63. Osmanlı Devleti'nde alınan vergi çeşitleri için bkz. Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekalif Kavaidi*, c.1, Matbaa-yı Kader, Dersaadet 1328.
- 41 BOA.Y.PRK.HR, 36/103.
- 42 "American Relations with Turkey", *Levant Trade Review*, September 1914, Vol.4, No.2, p.179.

ce for Turkey"ın⁴³ kurulmasına vesile oldu. ⁴⁴ Oda İstanbul'da Amerikan Büyükelçiliğinin girişimi ile kuruldu. Büyükelçilik oda kurulmasını organize etmek zorunda kalmıştı. Çünkü Amerika'da da aktif birçok ticaret kurulu ve odası olmasına rağmen, dergilerini ya da rehberlerini konsolosluklara göndermiyorlardı.⁴⁵ Muhtemelen birbirlerine de göndermiyorlardı. Bu da ticaret yapanların birbirinden habersiz olmasına neden oluyordu. Yakın Doğu ticaretine olan ilgi arttığı için İstanbul'daki büyükelçilik ticaret odasını bizzat kendisi kurmuştur. Odaya ait bir de dergi çıkararak tüm üyelere ücretsiz olarak dağıtılmasını sağladı. Üstelik Türkiye ile sınırlı kalmayıp tüm çevre şehirlere de göndermiştir.⁴⁶ Ticaret odasının kuruluşunda Amerikan Başkonsolosu Gabriel Bie Ravndal, konsolosluk görevlileri ve 60 tüccar hazır bulunmuştur.⁴⁷ Kural gereği, odanın üyeleri Osmanlı Devleti'nde ikamet eden Amerikalı iş adamlarından oluşacaktı.⁴⁸ Başkonsolos Ravndal odanın onursal başkanı olurken ayrıca odanın profesyonel bir yönetim kurulu da oluşturuldu.⁴⁹ 60 tüccarla yürürlüğe giren oda kısa süre içinde Osmanlı'nın diğer bölgelerinde de şubeler açtı. Bu şehirler rastgele seçilmemiş, şubeler tıpkı İstanbul gibi ticaretin yoğun olduğu liman şehirlerinde açılmıştı. Bunlar sırasıyla Selanik, İzmir, Kahire ve Beyrut'tur. Bu genişlemeden ötürü 1912 yılında ticaret odasının ismi değiştirilerek "American Chamber of Commerce for the Levant" olmuştur.⁵⁰ Oda iki ülke arasındaki ticaretin gelişmesi için çalıştı. Osmanlı tüccarlarını ve ticaret sistemini bilmeyen Amerika'daki ticari çevrelerin ülkeyi ve tüccarları tanıması sağlanmış, Osmanlı'daki imkânlar tanıtılmıştır. Amerika, Avrupa'ya göre uzak bir kıtada olduğu için Avrupa ile Osmanlı arasında yapılan ticarete kıyasla geri planda kalıyordu. Amerika ile Osmanlı arasındaki ithalat / ihracat dengesine bakıldığında rakamsal olarak ticaret Osmanlı lehine görünüyordu. Bu durumun farkında olan Amerika Osmanlı'ya satılan ürünlerin oranını yükseltmek istemiştir.⁵¹ İki ülke arasındaki ithalat/ ihracat rakamları Tablo 1'de verilmiştir.

Gaz

Akademik
Bakış

57

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

43 Amerikan Ticaret Odası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nesrin Kanberoğlu – Ramazan Erhan Güllü, "History of American Chamber of Commerce for the Levant (1911-1914)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 46/2024, s.43-71.

44 Gordon, *ag.e.*, p.58

45 "How Commercial Bodies May Help", *Daily Consular And Trade Reports* 29 May 1912, No.127, p.844-845.

46 "Notice Regarding Membership", *Levant Trade Review*, June 1913, Vol.3, No.1, p.86

47 "American Chamber of Commerce For Turkey", *The Orient*, 29 March 1911, Vol.I, No.50, s.5.

48 "Aid from Government-Banking Facilities", *Daily Consular And Trade Reports* 6 March 1912, No.55, p.1077.

49 "American Chamber of Commerce for Turkey", *Levant Trade Review*, June 1911, Vol.1, No.1, p.1.

50 "The Chamber's 2nd Annual Meeting", *Levant Trade Review*, March 1912, Vol.1, No.4, p.388,396.

51 "The Chamber's Banquet", *Levant Trade Review*, March 1914, Vol.3, No.4, p.306.

Tablo 1. Amerika ile Osmanlı arasındaki ithalat – ihracat rakamları⁵²

Yıl	Amerika'dan satın alınan ürünler (ithalat) (\$)	Amerika'ya satılan ürünler (ihracat) (\$)
1905	888,260	11,195,128
1906	1,520,027	12,994,267
1907	1,742,728	14,606,188
1908	1,969,860	10,759,570
1909	2,511,482	12,429,128
1910	2,340,160	16,353,901
1911	3,940,053	17,690,812
1912	3,798,168	19,208,926
1913	3,313,821	22,159,285
1914	3,328,519	20,843,077
1915	994,120	12,228,707
1916	42,169	864,485
1917	167,515	335,590

Amerika'nın Osmanlı'dan satın aldığı başlıca ürünler: Afyon, haşhaş tohumu, kanarya tohumu, süpürge darısı, darı tohumu, meyan kökü ve ezmesi, badem, fındık, fıstık, ceviz, kuru sebzeler, kuru üzüm, incir, tahin, peynir, zeytinyağı, gül yağı, valeks(palmiye özü), tütün, brendi, şarap, peynir, zımpara taşı, krom, kitre zımkı, tutkal, pamuk dantel, nakış ve iğne işleri, pirinç ve bakır eşyalar, sedef, ipek, deri (keçi, koyun, karaca ve oğlak), kauçuk, tiftik, yün, paçavra, halı, kürk, terlik, sabun, kır atı.⁵³

Osmanlı'nın Amerika'dan satın aldığı ürünler: Araba, yağ (pamuk yağı, oleo yağı, aydınlatma yağı, mısır yağı, keten yağı), pamuklu ürün (boyalı ve baskılı tekstil ürünleri), ayakkabı (lastik ayakkabı, deri ayakkabı), çeşitli makineler, kuluçka makineleri, hırdavat ve aletler, ahşap mobilya, jambon, buğday unu, mısır unu, nişasta, glikoz, bakır, kömür, lamba, saat, piyano, ip, deri kemer, bisküvi, konserve yiyecek, yoğunlaştırılmış süt, ilaç ve tıbbi ürünler, terebentin, gübre, ateş tuğlası, koşum takımı, eyer, muşamba, metal karyola, oyun kağıtları, parfümeri, fotoğraf malzemesi, buzdolabı, kırtasiye ürünleri, katranlı kağıt.⁵⁴

52 Gordon, *ag.e.*, p.60; "Levant Trade Review" ya da "konsolosluk raporları" farklı rakamlar vermekle birlikte rakamlar hemen hemen yakındır.

53 "Total Exports From Turkey to The United States of America", *Levant Trade Review*, March 1912, Vol. I, No.4, p.380-381

54 "Imports from the United State", Daily Consular And Trade Reports, 29 July 1913, No.175, p. 558-565.

Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne -daha fazla- satmayı umduğu ürünler ise şöyleydi: Otomobil, bisküvi, jambon, sosis, konserve yiyecek, çanta, inşaat için gereken tuğlalar, çimento, ip, bakır, saat, ilaç, gübre, uçucu kağıt, elektrik, ev aletleri, lamba, aydınlatma araçları, kuluçka makinesi, deniz motoru, metal karyola, muşamba, kaynatılmış keten tohumu yağı, boya, vernik, oyun kağıtları, kırtasiye malzemesi, fonograf, parfüm, fotoğraf ekipmanları, radyatör ve buzdolabı.⁵⁵

İki ülke arasındaki ihracat/ithalat dengesine bakıldığında ticaret Osmanlı lehine görünüyordu. Ancak ticaretin hacmi kadar yapısı da önemlidir, Osmanlı sanayi açısından Avrupa'nın çok gerisinde olduğu için genel olarak zirai ürün ve hammadde satmış, buna karşılık sanayi mamulleri satın almıştır. Bu demek oluyordu ki, Amerika bol ve ucuz hammadde satın alırken kendi sanayi ürünlerini satabileceği geniş bir pazar elde etmişti. Bu ticaret şekli Osmanlıdaki yerli sanayii ve üreticiji olumsuz etkilemiştir.⁵⁶

Amerikalıların Osmanlı Ticaretine İlgilerinin Sebepleri

Amerika Türkiye'ye özellikle makine satmayı istiyordu. Ancak makineden önce ülkede aşılması gereken birçok eksik vardı. Bunlardan biri elektrik yoksunluğuydu. Elektrikğin günlük hayatta kullanımı dünyada 1878 yılında başlamıştır. Avrupalılar Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti'ne elektrik getirmek istemişlerdir. Ancak Sultan Abdülhamid darbe yapılır endişesi ile bunu kabul etmemiştir.⁵⁷ Bu yüzden elektrikğin başkent İstanbul'a ve belli başlı şehirlere gelişi II. Meşrutiyet Dönemi mümkün olmuştur. Aynı şekilde yerel posta tesisleri yetersizdi. Telefon kullanımı çok azdı. İş adamları arasında görüşme, ancak bir gün ya da daha uzun süre önce, özel bir haberci aracılığıyla randevu alındıktan sonra yapılabilirdi. Büyük ticari kuruluşların bazılarının binalarında kurulu telefonlar vardı ve bazılarının kendi kullanımları için dinamoları mevcuttu. Fakat bu bireysel kullanımın dışında İstanbul'da ne ticari faaliyet alanında ne evlerde elektrik ve telefon yoktu. Tüm bu yoksunluk Amerika için Osmanlı'da iş imkânı demektir. Nitekim II. Meşrutiyet Dönemi, Amerika, Fransa ve İngiltere'yi temsil eden bir grup inşaat şirketine İstanbul'da bir telefon santralinin kurulması ve belli süre hizmet etmesi için imtiyaz verilmiştir. Amerikan Şirketi olan Western Electric Company bu grubun yürütücü ana şirketi oldu.⁵⁸ Bu üç ülkenin kurduğu Constantinople Telephone Company, İstanbul'u telefon hattı ile bağlama imtiyazını aldı ve 1913 itibarıyla İstanbul'daki çalışmalarına

gazi

Akademik
Bakış

59

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

55 "Opportunities for Other American Goods", *Levant Trade Review*, December 1912, Vol.2, No.3, p.234.

56 Doğan, *ag.e.*, p.62.

57 R.Sertaç Kayserilioglu, *Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay I*, İETT Genel Müdürlüğü, 2003, s.143-144.

58 "Lack of Modern Facilities in Constantinople", *Levant Trade Review*, June 1911, Vol.1, No.1, p.64.

başladı.⁵⁹ 1914 Temmuz’unda İstanbul’da 4.000’den fazla aboneye telefon hattı bağlanmıştı. Sayı hızla artmaya devam ediyordu. Telefon hattı için gerekli malzemenin bir kısmı Western Electric Company tarafından tedarik edilmiştir.⁶⁰ Aynı üçlü elektrikle çalışacak tramvayların yapımı ile mevcut hatların uzatılması ve elektrifikasyonu için de imtiyaz almıştır.⁶¹

Sultan Abdülhamid sonrası yönetime geçen Meşrutiyet hükümeti bir ekonomi politikası açıklamıştı. Bu politika ülkedeki büyük toprak sahipleri ve ticaret sermayesinin görüşünden bağımsız değildir. Türkiye, sanayisi henüz gelişmemiş bir tarım ülkesiydi. Bu yüzden, ülkedeki büyük toprak sahipleri ve ticaret sermayesine göre, uluslararası iş bölümü açısından, ülkenin payına düşen tarımdı. Devlet elindeki sınırlı kaynakları tarımsal kesime aktarmalı, yerli ve yabancı sermaye tarımsal üretim ve dış ticareti geliştirmek için demiryolu, yol ve liman gibi altyapı yatırımlarına yönelmelidir.⁶² Aynı görüşte olan Osmanlı yönetimi demiryolu, karayolu ve liman yapımında ilerlemeyi planlıyordu. Mevcut 6000 km yola ek 9000 km demiryolu, 3000km karayolu ve çok sayıda liman yapacaktı.⁶³ Demiryollarının inşası ve yönetimi yabancı devletlerin en fazla sahip olmak istediği yatırım alanı olmuştur. Bunun bazı nedenleri vardı. İlki, demiryolu kontrolü ticaret ve mal dağıtımının iyileştirilmesi için büyük avantaj sağlıyordu. İkincisi, kritik ulaşım rotalarının yönetimi açısından stratejik olarak önemliydi. Üçüncüsü, demiryollarını çevreleyen mineraller, özellikle petrolü çıkarma imtiyazı, yatırımı hayli kârlı hale getiriyordu.⁶⁴ Bu avantajlarından dolayı demiryolu inşası Amerika ile Avrupa arasında önemli rekabet alanlarından biri olmuştur. Amerika bu rekabete Amiral Colby M. Chester tarafından ortaya atılan Chester Projesi ile dâhil oldu. Proje, Sivas’tan tali hatlarla Samsun, Halep ve Van’a kadar demiryolu inşasını içeriyordu. Ancak, Chester inşaat karşılığında (99 yıllığına) hattın her iki yanında 20’şer km.’lik alanın maden işletme hakkını istemişti. Demiryolu projesi Osmanlı yöneticilerinin hoşuna gitmişse de maden imtiyaz talebi büyük muhalefet gördü. Proje yalnızca Osmanlı vekilleri tarafından değil Alman, İngiliz, Fransız ve Rus elçiliklerinden de muhalefet görmüştür. Amiral Chester, projeyi kabul ettirmek için uzun yıllar mücadele etmiş ancak başarılı olamamıştır.⁶⁵

Görüş

Akademik
Bakış

60

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

59 Özellikle savaş dönemleri, savaşa dahil olan ülkeler yoğun şekilde telefon malzemesi talep etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Progress in Europe”, *Western Electric News*, January 1913, Vol.I, No.11, p.26.

60 “Western Electric Telephones in Turkey”, *Western Electric News*, July 1914, Vol.III, No.5, p.30.

61 “Lack of Modern Facilities in Constantinople”, *Levant Trade Review*, June 1911, Vol.I, No:1, p.64.

62 Pamuk, *ag.e.*, s.226.

63 “Economic Policy of the Young Turks”, *Levant Trade Review*, December 1911, Vol.1, No.3, p.252-254. Program hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı* 3.İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, ss.177-213.

64 Yılmaz, *ag.e.*, p.27.

65 Erhan, *ag.e.*, s.381-383.

Demiryolu, karayolu ve liman inşası ülkedeki ticaret ve sanayinin büyük ölçüde canlanacağı anlamına geliyordu. Bu yüzden Türkiye’de yaşayan Amerikan iş adamları Amerika’daki imalatçılara çağırıda bulunuyor, uzmanlarını Osmanlı’ya göndermelerini istiyordu.⁶⁶ İmkânlar demiryolu, karayolu ya da liman yapımı ile sınırlı değildi. Amerikalıların tespitine göre ne İstanbul ne de Levant’ın diğer büyük şehirleri Amerikalıların sahip olduğu konforlu binalara sahip değildir. Mevcut binaların çoğu eski binalardan oluşuyordu. Bu da iş adamlarının işlerini yürütmesi açısından olumsuz bir durumdu. Kentin ticareti dar, virajlı sokaklarda, yeterli ışık ve havalandırmadan yoksun, eski binalarda iç içe geçmiş şahıs ve firmalar tarafından yürütülmekteydi. En büyük iş alanlarının çoğu sarmal taş basamaklarla çıkılan üst katlarda yer alıyordu. Bu yüzden modern tasarım ve inşaata sahip ofis binaları ve depolar, ilerici iş adamlarının en acil talepleri arasındaydı. İnşaat sektörü Amerikan sermayesi için hayli kârlı görünüyordu. Bitmek üzere olan iki büyük ofis binası hemen kiraya verilmişti. Daha temelleri atılmadan önce, Bank of Athens tarafından yapılacak benzer bir binanın imtiyazı çoktan alınmıştı. Amerikalılar tarafından bu sınıftaki binaların dikilmesi, iyi bir kâr sağlamakla kalmayacak, Amerikan ticaretini teşvik için de kesin bir etki yapacaktı. Amerikan planlarına göre inşa edilecekleri için, mümkün olduğunca Amerikan malzemeleri, Amerikan makine ve aksesuarları ile donatılacaktı. Bu da çeşitli Amerikan endüstrilerinin kalıcılığını gösterecek ve benzer karakterdeki Amerikan ürünlerine talep yaratmanın aracı olacaktı.⁶⁷

Modern yapıdaki apartman daireleri, beraberinde getirdiği kolaylıklar ile kazançlı bir yatırım aracı olarak görülüyordu. İstanbul’da apartmanlar vardı ama bunlar, kişisel konforu için gerekli olan kolaylıklardan yoksundu. Asansör, modern banyo, tuvalet, merkezi ısıtma, elektrik aydınlatması ve telefonlar bilinmiyordu. Amerikan planlarına göre inşa edilecek bu tür birkaç ev, inşaatçılar için iyi bir yatırım olduğu kadar İstanbullu için de bir kazanç olacaktı. Modern bir otel binası İstanbul için başka bir acil ihtiyaçtı. Turistik seyahat kabileleri gemi ile Doğu Akdeniz’e doğru akıyordu. İstanbul, Mısır yolu üzerinde olduğundan şehir uğrak noktalarındandı. İstanbul İskenderiye’den yelkenle 2 gün, Napoli’den ise 3 gündü. Şehir Budapeşte’ye trenle sadece 36 saat uzaklıktaydı. Bu da büyük ve lüks otellerin varlığına ihtiyaç yaratıyordu. Osmanlı’da inşaat ve bakım maliyeti Amerika’ya göre ucuz olduğu için bu durum Amerikan şirketlerinin ilgisini çekmekteydi.⁶⁸

Amerika’nın ilgisini çeken bir diğer konu ise Türkiye’nin makine ihtiyacı olmuştur. Türkiye’de son iki yılda yaklaşık yüzde 50 oranında artan işçilik maliyetleri ve yeni koşulların ülkenin sanayi gelişimine verdiği ivme, Türkiye’nin makine ihtiyacının hem miktar hem de çeşit olarak hızlı büyümesine neden

66 “Trade of Turkey”, *Levant Trade Review*, September 1914, Vol.4, No.2, p.134.

67 “Openings For American Capital”, *Levant Trade Review*, June 1911, Vol.1, No:1, p.65-68.

68 “Apartment Houses And Hotels Needed”, *Levant Trade Review*, June 1911, Vol.1, No:1, p.68.

Gaz

Akademik
Bakış

61

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

oluyordu. Meşrutiyet Türkiye'sinde güçlü talep, arazinin doğal kaynaklarını geliştirmek için itici güce yönelikti. Pazar, mağazalarda, değirmenlerde, fabrikalarda, madenlerde, rıhtımlarda, asansörlerde, yol yapımında, liman yapımında, sulama işleri, ısıtma-aydınlatma tesisleri, su işleri ve tarımsal işlemlerde kullanılmak üzere petrol, gaz ve elektrikli motorlara açıldı. Aynı hatlarda kullanılacak makinelere de ihtiyaç vardı. Türkiye'de tarım makinelerinin tanıtılması için geniş bir alan mevcuttu. Sanayi girişim ruhunun insanları ele geçirmesi nedeniyle sanayi makineleri için de genişleyen bir şans vardı. Türkiye o zamana kadar hammaddelerini mamul olarak iade edilmek üzere yurt dışına gönderiyordu. Ancak 20.yy başında Türkiye'de küçük ölçekte un, kâğıt, cam, kumaş, pamuk tohumu yağı, çimento, fayans, mobilya, deri, buz imalatı ve diğer gerekli işlerde hükümetin vergiden muaf tuttuğu modern makineler kullanılır hale gelmişti. Çamaşır makinesi ve yazar kasa ise henüz bilinmiyordu.⁶⁹

Türkiye endüstride ilerlememişti. Bununla birlikte küçük ölçekte fabrika kurma eğilimine sahipti. Haliç'te bir cam fabrikası kiralanmış ve İngiliz yönetiminde işletilmekteydi. 250 işçinin çalıştığı fabrika ayda yaklaşık 10.000 dolar değerinde cam şişe vb. ürettiyordu. İstanbul Paşa Bahçe'de de çalışan bir cam fabrikası vardı. 350 işçinin çalıştığı fabrika ayda 15.000 dolar değerinde cam ürettiyordu. Yine aynı yerde küçük ölçekli bir tuğla ve kiremit fabrikası çalışmaya başlamıştı. İstanbul Boğazı'ndaki İstinye'de yüzer iskele inşası için şirket kuruldu. Sabun üretmek için İngiliz yönetiminde 90.000 dolar sermayeli bir Osmanlı şirketi kuruldu: Fabrikalar Haliç'teydi ve ayda yaklaşık 50 ton sabun üretiliyordu. İzmit Körfezi'ndeki Gebze'de yerel sermaye ile iki çimento fabrikası kurulmuştu. Kara Mürsel ve İzmit'teki kumaş fabrikaları yeni makinelerle donatıldı ve ordunun ihtiyaç duyduğu hâkî yünlü kumaşı üretti. Bandırma'da, yılda 2.750.000 pound üretim yapan ve 140 işçi çalıştıran Oriental Halı İmalatçıları Şirketi'ne ait bir yün iplik eğirme fabrikası bulunuyordu. İzmir'de 500.000 metre üretim kapasitesine sahip bir dokuma fabrikası açıldı. Kısacası ülkenin birçok yerinde küçük çaplı da olsa fabrikalar açılıyordu. Bu da daha fazla makine ihtiyacı demekti. Üstelik Türkiye'deki sanayi şirketlerine makinelerini gümrük vergisinden muaf olarak ithal etme izni veriliyor ve devlet sözleşmeleri için sınırsız bir tercih hakkı tanınıyordu.⁷⁰

Ülkenin ticari gelişime açık durumu Osmanlı'daki Amerikan iş adamlarının ilgisini çok çekiyordu. Ancak Meşrutiyetin ilanı umulduğu gibi "birlik ve dayanışma içinde", sorunsuz yeni bir ülke anlamına gelmemişti. Demokrasi denemeleri ülke içinde sorunlara yol açtı, dış ilişkiler de problemliydi. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i işgal etmiş, Girit Yunanistan'a bağlandığını bildirmiş, önce Arnavutlar ardından Hristiyan Malisorlar ayaklanmış kısacası

69 "Increasing Market for Machinery", *Levant Trade Review*, December 1912, Vol.2, No.3, p.231-232
70 "The Development of Turkey", *Daily Consular And Trade Reports*, 2 April 1912, No.78, p.31

ülkenin her yanında ayrı bir sorun patlamıştı.⁷¹ Daha da kötüsü 1911-12 yılında İtalya ile Trablusgarp Savaşı, 1912 -13 yılında Yunanistan, Karadağ ve Bulgaristan ile Balkan Savaşları yapılmıştı. Savaş kelimesi bile ticari çevreleri ürkütüyordu. Bununla birlikte 1914 yılındaki I. Dünya Savaşı'na dek durum korkulduğu gibi olmadı.

Savaşlara Gidilen Süreçte Ticari İlişkileri Etkileyen Temel Gelişmeler

İtalya 1911 yılında, Osmanlı'ya ait olan Trablusgarp üzerinde hak iddia etmeye başlamıştı. Üstelik aynı yıl ülkede kolera salgını vardı.⁷² Bunlara rağmen 1911 yılında ticaret ciddi şekilde etkilenmedi. Hatta 1911 yılı refah ve ilerleme ile karakterize edilmiştir. Çünkü 1911 yılında hasat oldukça tatmin ediciydi, ülkede bir önceki yıldan daha fazla ürün vardı. Yunan boykotu kademeli olarak terk edilmişti. Bu da Arabistan, Suriye ve Arnavutluk'ta ara ara tekrar eden ayaklanmaların neden olduğu ticari sıkıntıyı telafi etmiştir. Hâlbuki 1911 yılında ülkede göç anormal bir seviyelere yükselmiş, sağlıklı erkeklerin çoğu askere çağırılmıştı, bu da hayvancılıkta ciddi bir iş gücü kaybı demekti. İş gücü azlığı maaşın/ücretlerin çok artmasın neden olmuştu. Tüm bunlara rağmen ekonomik ilerlemenin sürmesi dikkat çekiciydi. Bu ilerlemede Türkiye'deki iş adamlarının ihtiyat politikasının etkisi mevcuttur. Onlar ülkede olabilecek her türlü karmaşaya karşı yedek kaynaklara sahipti. 1911 yılında Osmanlı'daki tek başarısızlık Mısır'daki Mitylene Bank ve Beyrut'taki Tabib Bank'ın el değiştirmesi olmuştur. Bu da bankaların ortaklarının iflas etmesiyle ilgilidir. İtalya'nın savaş ilanını Türk ticaret ve finans çevrelerinde hafif bir telaşa sebep olmuştu. Türkiye'deki tüm yabancı bankalara, kredi çekme emri verildiği ve altın kıtlığının İstanbul'da ortaya çıktığı söylendi. Ancak telaş kısa sürede geçti ve piyasa sağlam olduğundan herhangi bir ticari felaket meydana gelmedi. Altın sıkıntısının ise, mahsulün taşınması için içeriden gelen talepler ve darphane makinelerinin yetersizliğinden kaynaklandığı tespit edilmiştir.⁷³

1912 baharında Trablusgarp Savaşı sebebi ile Osmanlı hükümeti Çanakale Boğazı'nı 20 gün kapatmak zorunda kalmıştı. İtalyan filosu boğazları zorlamış, Osmanlı hükümeti de böyle bir önlem almıştı. Boğazların kapatılması "tarafsız gemicilik ve ticarete" zarar vermiş olsa da İtalya ile savaş Türkiye'nin ticaretine ciddi bir zarar vermemişti. Fakat aynı yıl çıkan Balkan Savaşının verdiği hasar farklı olmuştur. Büyük savaş gemileri, Türkiye'ye giden ve muhtemelen savaş kaçakçılığı sayılabilecek tüm mallara ısrarla el koydu. Türkiye'deki

Gaz

Akademik
Bakış

63

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

71 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara 2014, s.151-309.

72 Kolera salgını sebebi ile Amerikalılar 1911 yılında Türkiye'den halı alımını azaltmıştır. Onun yerine doğrudan İran'dan satın almaya başlamış, bu da halı ticaretinde sıkıntıya sebep olmuştur. Çünkü Amerika, İngiltere ve Almanya ile birlikte Türkiye'den en fazla halı alan 3 ülkeden biridir. Bkz. "Commercial Review of Turkey", *Levant Trade Review*, December 1912, Vol.2, No.3, p.224-226.

73 "Commercial Review of Turkey", *Levant Trade Review*, September 1912, Vol.2, No.2, p.138-139.

çoğu ticari merkezde bankalar müşterilerini ayakta tutmayı uygun görmüş ve bunun sonucunda mali kriz önlenmiştir. Fakat doğal olarak hem yurt içinde hem de yurt dışında krediler daralmıştı. Pek çok tüccarın, savaşın ardından işlerin bozulması nedeniyle iç kesimlerde tahsil edemeyecekleri hesapları vardı.⁷⁴ Diğer yandan iyi seviyedeki tüccarların konumları güçlendi. Yaklaşık iki yıllık bir ihtiyat ve tasarruf döneminden geçmişlerdi. Ve kredileri zayıf olan rakiplerinden bazıları iflas etmişti. İstanbul tüccarlarının çoğu barışın ardından eşi benzeri olmayan bir endüstriyel ve ticari canlanmanın geleceğine inanıyordu. 1912 yılını felaket yılı olarak adlandırmak ve ticaretin az çok felç olduğunu hayal etmek doğaldır. Ancak bu varsayım gerçeklerden uzaktır.⁷⁵ Diğer yandan devlet geliri açısından durum farklıydı. Osmanlı nüfusunun ¼'ü Balkan topraklarında yaşıyordu. Bu yüzden Trablusgarp ile Balkan topraklarının merkez hazineye katkısı % 15'ti. Bu iki bölgenin elden çıkması hükümet gelirlerinin %15 oranında azalması anlamına geliyordu. Balkan savaşları "ticaretin devamı açısından" yıkıcı bir sonuç doğurmamış ancak devlet geliri açısından "hükümete" olumsuz bir sonuç yaratmıştı.⁷⁶

1913 yılı, ekonomik anlamda önceki yılların devamı gibiydi. Savaşlar ticarete ufak bir durgunluğa sebep olmuştu ama Türkiye'de ticari bir başarısızlık söz konusu değildi. Kredinin uzatılmasına yönelik talepler olduğu söylene de bu söylentiler abartıldığı kadar çok değildi. Ülkenin ticaret hacmi her geçen yıl artıyordu. Bazı mamul maddelerin ithalatında düşüş olduğu doğru, ancak diğer yandan gıda maddelerine olan talebin artmasıyla bu düşüş bir ölçüde telafi edilmmişti.⁷⁷

Osmanlı'nın Amerika ile olan ticareti savaşlara rağmen her yıl artmıştı. 1910 senesinde Osmanlı'nın Amerika'ya sattığı ürün 16,353,901\$ iken, 1911 yılında 17,690,812\$, 1912 yılında 19,208,926\$, 1913 yılında ise 22,159,285\$'di.⁷⁸

1914 yazında, I. Dünya Savaşı çıktığında Amerika bu savaşı kendisi açısından fırsat olarak görmüştür. Avrupa'daki birçok ülke savaşa dâhil olduğundan, savaş dışı kalan Amerika ticari olarak Doğu Akdeniz ve Karadeniz limanlarında daha çok iş yapacağına inanıyordu. Aynı inanç Osmanlı tüccarında da mevcuttu. 1914 Eylül'ünde Amerika, yalnız Osmanlı değil dünyanın her yerinden gelen ticari talepleri karşılamaya hazırlanıyordu.⁷⁹ Ancak durum pek de umduğu gibi olmadı. İlk olarak Osmanlı Devleti, 9 Eylül 1914'te, yabancı devletler lehine olan kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığını ilan etmiş, aynı ay gümrük vergisini %15'e çıkarmıştı. Bu rakam 1915 Haziran ayında %30'a yük-

74 "War and Commerce", Daily Consular And Trade Reports, 29 July 1913, No.175, p.549.

75 "Prospective Trade Revival", Daily Consular And Trade Reports, 29 July 1913, No.175, p.549.

76 Muharrem Öztel, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Kitabevi Yay, İstanbul 2009, s.73.

77 "Levantine Trade Notes", *Levant Trade Review*, June 1913, Vol.3, No.1, p.98.

78 Gordon, *ag.e.*, s.60.

79 "American Opportunities in the Near East", *Levant Trade Review*, September 1914, Vol.4, No.2, p.167.

seltmişti.⁸⁰ Amerika için tek sıkıntı Osmanlı'nın vergileri yükseltmesi değildi. Osmanlı Devleti Ekim 1914'te "İttifak Devletleri" yanında Dünya Savaşına girdi. Bu durum ekonomik olarak hem Osmanlı Devleti hem de Amerika için olumsuz oldu. Çünkü Osmanlı, önemli ticari limanlarını güvenlik açısından kapamak zorunda kalmış ve bu durum ticarete büyük bir darbe vurmuştu.⁸¹

1914 yılında Osmanlı'dan Amerika'ya satılan ürünlerin değeri 20,843,077 dolardı. Osmanlı 1914 sonlarında savaşa girdiği için, bir önceki yıla göre sadece 2,000,000\$ civarında bir kayba sahipti. Ancak 1915 yılında Amerika'ya gönderebildiği ürünün değeri 12,228,707\$, 1916 yılında 864,485\$, 1917 yılında 335,590\$'dı. Amerika'dan satın aldığı ürünlerde de (ithalatta) aynı düşüşü yaşıyordu.⁸² Amerika 1917 yılında İtilaf Devletleri tarafında savaşa girince, iki ülke arasındaki dostane ilişki son buldu.

Sonuç

Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki iktisadi ilişkiler 1800'lü yılların başında başlamıştı. Yüzyılın ikinci yarısında siyaseten güçlenen Amerika, Osmanlı Devleti'ni ekonomik açıdan yeni bir pazar olarak görüyor, fakat Sultan Abdülhamid'in varlığını kendisi açısından engelleyici buluyordu. Çünkü Sultan Abdülhamid, ticarete karşı olmamakla birlikte ülkesi açısından "koruyucu" bir politika yürütüyordu. Üstelik Amerika'nın Osmanlı Devleti'nde yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerinden rahatsızdı. Bu yüzden 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilan edilerek anayasal düzene geçilmesi, 1909 yılında ise Sultan Abdülhamid'in tahttan uzaklaştırılması Amerika tarafından büyük bir sevinç ile karşılanmıştı. Bununla birlikte Amerika'nın, 31 Mart Vakası ve sultanın tahttan indirilmesi sürecinde takındığı tavır şunu gösteriyordu: Amerika başkalarının işlerine açık biçimde müdahale etmiyordu. Osmanlı'da bulunan kendi vatandaşlarına ve çıkarlarına saygı gösterilmesini sağlayan pragmatik bir politika izliyordu. Osmanlı'nın yaşadığı bu süreç, Amerika için önemli bir "dönemeç" olarak görülüyordu. ABD Osmanlı'daki yeni siyasal sistemin, ekonomik olarak kendi lehine olacağını düşünüyordu. Bu yüzden ekonomik açıdan büyük beklentilere kapılmıştı. İki ülke arasındaki ithalat-ihracat dengesi büyük bir farkla Osmanlı lehineydi. Osmanlı Devleti, Amerika'ya yüksek miktarda ürün gönderiyor, buna karşılık az miktarda ürün satın alıyordu. Amerika en azından bu durumu dengelemek, mümkünse ithalatı ihracatın önüne geçirmek istiyordu. İhracat-İthalat dengesi Osmanlı lehine olmakla birlikte ticaretin niteliğine bakıldığında Osmanlı açısından olumlu bir durum söz konusu değildi. Osmanlı yüksek miktarda ihracat yapıyordu ama ucuza hammadde satıyor, karşılığında pahalıya, işlenmiş sanayi ürünü satın alıyordu. Bu durum Osmanlı esnafı ve sanayisi için olumlu değildi. Osmanlı Devleti'nden ucuza hammadde alan Amerikalılar,

80 Toprak, *ag.e.*, s.227.

81 'Smyrna Branch American Chamber', *Levant Trade Review*, Vol.4/No.4, March 1915, p.346.

82 Gordon, *ag.e.*, p.60.

Gaz

Akademik
Bakış

65

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

ithalatları düşük olmasına rağmen Osmanlı pazarlarını ele geçiriyordu. Osmanlının yeni bürokrasisi ticaret önündeki zorlukları kaldırmıştı. Yeni dönemin Sultan Abdülhamid Döneminden farklı olmasını istiyordu ama bu “ekonomik” açıdan kendi aleyhine hareket etmek istediği anlamına gelmiyordu. Osmanlı, büyük devletlere kapitülasyon konusunda mecburen taviz vermeye devam ediyordu. Ama kendi mevcut koşullarını da gözetiyordu. Amerika’nın umduğu üzere yeni yönetimde, ekonomiyi ilerletme, ticareti kolaylaştırma çabası mevcuttu. Bu yüzden yabancı tüccarın ülkeye giriş çıkışı kolaylaştırıldı, gümrükte yasadışı alınan birçok vergi kaldırıldı. Osmanlı’nın Avrupa ile olan ticari ilişkileri eskiden beri iyiydi, Amerika ile olan ekonomik ilerleyişinde ise tedbirliydi. Bir yandan onlara olan desteğini açıkça ifade ediyor, Amerika’daki ekonomik - endüstriyel kalkınmayı takdir ve takip ediyor diğer yandan ise mevcut ticari düzenini koruyordu. Yeni rejimin yarattığı ılımlı hava, ülkedeki ekonomik coşku Amerikan Büyükelçiliğinin işi sıkı tutmasına etki etti. Büyükelçilik, Osmanlı’daki iş potansiyelini ve tüccarını, Amerikan sanayicilerine tanıtmak ve iki ülke arasındaki ticareti geliştirmek adına bir ticaret odası açtı. İlk olarak İstanbul’da açılan oda, zamanla Selanik, İzmir, Beyrut ve Kahire’de şubeler açtı. Şubelerin bu şehirlerde kurulması tesadüf değildi. Her biri Osmanlı’nın önemli ticaret limanlarıydı.

İki ülke arasında gelişen ticarete Amerikan tüccarlarının rolü büyüktü, çünkü iki ülke arasında ticaret yapabilmek için harekete geçen kesim onlar olmuştu. Ticaret yapmak amacıyla Amerika’ya giden Osmanlı tebaasına mensup tüccar yok denilecek kadar azdı. Bu yüzden ticaretin aktif şekilde yapıldığı yer Osmanlı topraklarıydı. Amerikan tüccarlarının ticaret konusundaki ısrarı Amerikan yetkilileri harekete geçirmiş, iki ülke arasındaki ticari anlaşmalar bu vesile ile yapılmıştı. Anlaşmalarda her iki ülke tüccarını bağlayan maddeler vardı. Ancak Amerika’da Osmanlı tebaasına mensup tüccar olmadığından bu anlaşmalardan Osmanlı’da ticaret yapan Amerikalı tüccarlar faydalanmıştır. Ve görüldüğü üzere bu anlaşmalar yıllar içinde yenilenmiş ve neredeyse her defasında Amerikan çıkarları üstün tutulmuştur. Bununla birlikte Amerika ne Osmanlı’ya satmayı istediği büyük makineleri satabilmiş, ne de inşaat işlerini alabilmişti. Ama çabaları tamamen boşa gitmiş değildi. Osmanlı, tarım makineleri, pompalama makineleri, dikiş makinesi, et-kıyma makinesi ve dondurucu gibi bazı makineleri Amerika’dan satın almıştır. Ancak Amerika, Osmanlı’ya satmak istediği büyük makineleri satamamıştı. Amerika Osmanlı’ya büyük makine satmadığı gibi motor ve inşaat konusunda da istediği hedefe ulaşamadı. Bu başarısızlık Amerikan tüccarı ile ilgili değildi. Osmanlı Devleti, Amerikalıların hayal ettiği ticareti, büyük krediler aldığı Avrupalı devletlerle yapıyordu. Durum tamamen ülkeler arasındaki kredi anlaşmaları ile ilgiliydi ve Osmanlı Devleti, hangi ülkeden büyük kredi alıyorsa ticaretin büyüğünü onunla yapıyordu.

Görüş

Amerikalıların Osmanlı ticaretinde eksikleri çoktu. Osmanlı'da yaşayan Amerikan çevreleri bu eksikleri gözlemliyor, Amerikan hükümetine sık sık rapor gönderiyordu. Çünkü onların gözünde Osmanlı, ekonomik açıdan büyümeye elverişli bir ülkediydi. Amerikalı tüccar olumsuz rekabet gücüne rağmen ticareti geliştirmeye gayret ediyordu. Geç bir tarihte olsa da İngiliz tekelindeki taşımacılık sorununu çözmüş, 1914 yılında New York-İstanbul vapur hattını açmıştı. Yine onların gayreti ile Türkiye'deki ticaret ortamı ve tüccarı Amerika'daki ticari çevrelere tanıtılmıştı. Bu durum iki ülke arasındaki ticaret hacmini büyüttü. 1908 yılında yaklaşık 13 milyon dolar olan ticaret, 1914 yılında 24 milyon dolara kadar çıktı. Artış I. Dünya Savaşı başlayana dek sürmüştü. Ancak, 1914 yılında savaşa dâhil olan Osmanlı Devleti, önemli limanlarını ticarete kapattı. Üstelik büyük devletlere tanıdığı kapitülasyonları kaldırdığını da ilan etti. Kapitülasyonların kaldırılması, Balkan yenilgileri sonrası takındığı "milli ekonomi" politikasının devamı niteliğindediydi. "Milli ekonomi politikası"nın etkisini görmeden I. Dünya Savaşına dâhil oluşu ekonomik açıdan Osmanlı Devleti'ni zor bir duruma düşürdü. Savaş diğer devletlerle olduğu gibi, Amerika ile arasında yükselen ticaret hacmini de düşürmüştü. İki ülke arasında 24 milyon dolara ulaşan ticaret hacmi savaş sebebi ile 500 bin dolar seviyesine geriledi. Bununla birlikte iki ülke arasındaki dostane ilişki Amerika, 1917 yılında Osmanlı Devleti karşısında savaşa girene dek devam etti.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, BEO, 3565/267342, BOA, DH.İD, 72/1, BOA, DH.HMŞ,15/25, BOA, Dahiliye, DH.MKT, 2817/89, BOA, HR.TH, 372/67, BOA,HR.TH, 376/59, BOA,Y.A.HUS, 524/51, BOA,Y.PRK.HR, 36/103.

Raporlar

"Turkey", Daily Consular And Trade Reports(DCATR) , 5 October 1910, No.79, p.63.

"Aid from Government-Banking Facilities", DCATR, 6 March 1912, No.55, p.1077.

"Turkey", DCATR, 15 March 1912, No.63, p.1076.

"The Development of Turkey", DCATR, 2 April 1912, No.78, p.31.

"How Commercial Bodies May Help", DCATR, 29 May 1912, No.127, p.844-845.

"Imports from the United State", DCATR, 29 July 1913, No.175, p.558-565.

"War and Commerce", DCATR, 29 July 1913, No.175, p.549.

"Prospective Trade Revival", DCATR, 29 July 1913, No.175, p.549.

Süreli Yayınlar

"American Chamber of Commerce for Turkey", *Levant Trade Review(LTR)*, Vol. I, No. I, June 1911, p.1.

"Trade in the Near East", *LTR*, Vol.1, No.1, June 1911, p.62

"Lack of Modern Facilities in Constantinople", *LTR*, Vol.1, No.1, June 1911, , p.64.

Gaz

Akademik
Bakış

67

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025

- "Openings For American Capital", *LTR*, Vol.1, No.1, June 1911, p.65-68.
- "Apartment Houses And Hotels Needed", *LTR*, Vol.1, No.1, June 1911, p.68.
- "Economic Policy of the Young Turks", *LTR*, Vol.1, No.3 December 1911, p.252-254.
- "Total Exports From Turkey to The United States of America", *LTR*, Vol.1, No.4, March 1912, p.380-381
- "The Chamber's 2nd Annual Meeting", *LTR*, Vol.1, No.4, March 1912, p.388,396.
- "Commercial Review of Turkey", *LTR*, Vol.2, No.2, September 1912, p.138.
- "Commercial Review of Turkey", *LTR*, Vol.2, No.3, December 1912, p.224-226.
- "Increasing Market for Machinery", *LTR*, Vol.2, No.3, December 1912, p.231-232
- "Opportunities for Other American Goods", *LTR*, Vol.2, No.3, December 1912, p.234.
- "American Trade Relations with the Near East", *LTR*, (After 1912/ undated), p.3-15.
- "Notice Regarding Membership", *LTR*, Vol.3, No.1, June 1913, p.86
- "Levantine Trade Notes", *LTR*, Vol.3, No.1, June 1913, p.98.
- "The Chamber's Banquet", *LTR*, Vol.3, No.4, March 1914, , p.306.
- "The Levant Trade Review", *LTR*, Vol.3, No.4, March 1914, p.378
- "Some Impressions of the Levant", *LTR*, Vol.4, No.1, June 1914, p.62-66.
- "Trade of Turkey", *LTR*, Vol.4, No.2, September 1914, p.134.
- "American Opportunities in the Near East", *LTR*, Vol.4, No.2, September 1914, p.167.
- "American Relations with Turkey", *LTR*, Vol.4, No.2, September 1914, p.179.
- "New Era in American Export Trade", *LTR*, Vol.4, No.2, September 1914, p.180
- "Smyrna Branch American Chamber", *LTR*, Vol.4, No.4, March 1915, p.346.
- "American Chamber of Commerce For Turkey", *The Orient*, Vol.I, No.50, 29 March 1911, p.5.
- "Progress in Europe", *Western Electric News*, Vol.I, No.11, January 1913, p.26.
- "Western Electric Telephones in Turkey", *Western Electric News*, Vol.III, No.5, July 1914, p.30.

Telif Eserler

- AKŞİN, Sina, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İmge Kitabevi, Ankara 2014.
- BASKICI, Murat, "Osmanlı Piyasasında Ticaret: Yabancı Tüccarların Dikkat Etmesi Gereken Hususlar (1870-1920)", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64/1, s.39-55.
- CLARK, W.A. Graham, Cotton Textile Trade in Turkish Empire, Greece And Italy, Government Printing Office, Washington 1908.
- DOĞAN, Nuri, Cumhuriyet Öncesi Türk Amerikan Ticaret Anlaşmaları, Turan Yayıncılık, İstanbul 1996.
- ERHAN, Çağrı, Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri, İmge Kitabevi 2001.
- GENÇ, Mehmet, "Yed-i Vâhid", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.43, s.378-383.
- GORDON, Leland James, American Relations With Turkey, Oxford University Press, London 1932.
- KANBEROĞLU, Nesrin - Ramazan Erhan Güllü, "History of American Chamber of Commerce for the Levant (1911-1914)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 46/2024, s.43-71.
- KARAKOÇ, Ercan - Hasan Küçük, "An Important Figure in the Development of Turkish-American Trade Relations: Consul General Gabriel Bie Ravndal(1865-1950)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 44, İstanbul 2020, s. 183-220.
- KAYSERİLİOĞLU, R. Sertaç, Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay I, İETT Genel Müdürlüğü, İstanbul 2003.
- OMAR, Yousef, "Usa Diplomacy Towards The Counter-Revolution And Sultan Abdulhamid II's Dethronement(1909)", *History Studies*, 13/2, April 2021, s.423-448.
- ÖZTEL, Muharrem, İkinci Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Maliyesi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.
- PAMUK, Şevket, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- PAULLIN, Charles Oscar, Diplomatic Negotiations of American Naval Officers 1778-1883, The

Göz

Johns Hopkins Press, Baltimore 1912.

SAYIN, Abdurrahman Vefik, Tekalif Kavaidi, c.1, Matbaa-yı Kader, Dersaadet 1328.

TEKELİ, İlhan - Selim İlkin, Cumhuriyetin Harcı 3, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

TOPRAK, Zafer, Türkiye'de Milli İktisat, Doğan Kitap, İstanbul 2012.

YILMAZ, Şuhnaz, Turkish – American Relations, 1800-1952 Between the Stars, Stripes and the Crescent, New York 2015.

Extended Abstract

The relations between the United States and the Ottoman Empire, which were quite distant from each other, started with a commercial treaty on May 7, 1830 and continued almost until the collapse of the Ottoman Empire. The nearly 200-year-old political relationship between the two countries is a frequently studied topic. While the majority of the studies focus primarily on political history, trade between the two countries is also one of the studied topics. During this period, the Ottoman Empire entered the process of a constitutional parliament twice. The first period lasted between 1876-1878, the second between 1908-1920. The article examines trade between 1908 and 1914, the first period of the Second Constitutional Era. The reason why the study ended in 1914 is that the Ottoman Empire was involved in World War I in 1914 and its international trade almost came to an end. The article examines the declaration of the Second Constitutional Era, the dethronement of Sultan Abdulhamid II, the changing commercial conditions along with politics, an Ottoman Empire open to different experiences, and commercial relations with America, which was looking for markets in this environment.

In order to reveal America's search for markets in the Ottoman Empire, the reports of American consuls and merchants were particularly examined. This analysis showed that these reports and newspaper statements not only described the commercial environment of the Constitutional Ottoman Empire but also enabled a depiction of the entire period, from the unplanned urbanization of the capital to small industrial enterprises, from luxury hotels without elevators to business offices without telephones. These reports also answered several questions: How was the declaration of the Constitutional Monarchy received by America? What difference did the dethronement of Sultan Abdulhamid make to trade? What made the new conditions attractive to America? Did the revolution contribute to American-Ottoman trade? Who was the Ottoman merchant in America's mind? Did the institutions opened by America successfully increase trade with the Ottoman Empire? Did the wars that the Ottoman Empire involved in affect the trade between the two countries? And was World War I an end or a new beginning for the trade between the two countries? American sources were used in the article rather than Ottoman. This is because the Ottoman Chamber of Commerce did not keep statistics on trade after 1908, and even if it did, the statistics wasn't published. The "Ulum-u İktisadiye Mecmuası" (Istanbul Economic Journal), which published economic data in the Ottoman Empire, ceased publication after 1909. The data from the Ottoman Ministry of Foreign Affairs, however, were not detailed. Therefore, reports from American consuls in the Ottoman Empire were primarily used in this paper. Reports and statements from American merchants living in the Ottoman Empire were equally important. Therefore, the American Chamber of Commerce's journal, the Levant Trade Review, organized by the American Embassy in Istanbul, was useful in providing a comprehensive economic overview of the Constitutional Ottoman Empire. Other domestic and foreign periodical journals, Ottoman archival documents, official publications, and copyrighted works from the period were also used.

Gazi

Akademik
Bakış

69

Cilt 19
Sayı 37
Kış 2025